

УДК 330.131.7:338.22

Т.О. ПОЖУЄВА, к.е.н., доц., ЗДІА, Запоріжжя

ВИРОБНИЧИЙ РИЗИК ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Виробничий ризик як складова сучасного підприємництва. В статті розглянуто основні причини, види та джерела виникнення виробничого ризику, підходи до встановлення та оцінки виробничого ризику

Production risk of modern enterprise. This article contains information about the main causes, types and sources of occupational hazards, approaches to defining and assessing occupational hazards.

Ключові слова: ризик, управління, рішення, недооцінка, якість, виробнича діяльність.

Постановка проблеми: проблематика виникнення та впливу виробничих ризиків на діяльність підприємства, своєчасне виявлення джерел ризику.

Мета статті: теоретичне обґрунтування виробничого ризику в сучасних умовах господарювання.

Актуальність теми. Розгляд низки завдань щодо управління ризиком економічної діяльності постійно перебуває у центрі уваги вітчизняних науковців. Практика застосування ризик-менеджменту тільки набуває широкого застосування на різноманітних підприємствах України як дієвий інструмент сучасного управління. Важливість обраного напрямку дослідження зумовлено особливими умовами розвитку ризик-менеджменту в Україні який відрізняється від економічно розвинутих країн. [2, ст. 68].

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз ризику як економічне поняття, започаткували Дж. Міль та Н.У. Сенсор, вони розглядали ризик з точки зору відшкодування можливих збитків, пов'язаних з підприємницькою діяльністю. Подальшого розвитку теорія ризиків набула у неокласиків, зокрема у А. Маршала. Але, як і класики, А. Маршал розглядав ризик переважно з позиції визначення змістової його частини, не розкриваючи при цьому належно сутності явища, під якою він розумів підприємницьку заслугу.

Принципово нове трактування ризику запропонував американський економіст Ф. Найт. На його думку, ризик - не просто матеріальні збитки, а наслідок невизначеності прибутку.[2, ст. 69].

Питання ризиків у підприємницькій діяльності розглядаються в наукових працях І.Г. Тюнена, А.П. Альгіна, І.Т. Балабанова, Г.Б. Клейнера, Т.С. Клебанова, В.С. Романова. Визначення ризику та характеристика методів управління знайшли

відображення в роботах українських економістів В.В. Вітлінського, СІ. Наконечного, Г.І. Великоіваненка, Н.М. Внукової. [1, с 39].

Вступ. Ризик присутній у будь-якій сфері людської діяльності, що пов'язано з багатьма умовами та факторами, які впливають на позитивне прийняття рішень. Історичний досвід показує, що ризик недоотримання накреслених результатів особливо став проявлятися при охопленості товарно-грошових відносин, конкуренції учасників господарського процесу. Тому з виникненням і розвитком капіталістичних відносин з'являються різні теорії ризику, а класики економічної теорії приділяють велику увагу дослідженню проблем ризику в підприємницькій діяльності.

Однак досвід розвинутих країн показує, що ігнорування або недооцінка ризику при розробці тактики та стратегії економічної політики, прийнятті конкретних рішень обов'язково стримує розвиток: суспільства, науково-технічного прогресу та прирікає економічну систему на застій. Господарська сфера стає ринковою, вносить у підприємницьку діяльність додаткові елементи невизначеності, розширює зони ризикових ситуацій. У цих умовах виникають неясність та невпевненість у отриманні очікуваного кінцевого результату, а відповідно зростає й ступінь підприємницького ризику.

Значне зростання збитковості підприємств свідчить, що без урахування фактору ризику в підприємницькій діяльності не обійтись, без цього складним є отримання адекватних реальним умовам результатів діяльності. Створити ефективний механізм функціонування підприємства на основі концепції без ризикового господарювання неможливо.

Виклад основного матеріалу. Ризик - це дія (бездіяльність, подія) господарського суб'єкта, яка здійснюється в умовах вибору та в очікуванні на благополучний результат, якщо існує імовірність несприятливого результату та погіршення економічних властивостей об'єкта його підприємницької діяльності. [4, ст. 8]

У сучасних дослідженнях під ризиком розуміють:

- подію, що може відбутися або ні;
- невизначеність щодо настання тієї чи іншої події у майбутньому, причому ризик в економічному контексті може бути як негативним, так і позитивним явищем;
- дію, що чинять у надії на сприятливий результат за принципом «пощастить - не пощастить»;
- характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно наявних невизначеності та конфліктності, притаманним процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами та невикористаними можливостями;
- здатність до ведення господарської діяльності в умовах невизначеності та необхідності вибору, яка створює можливість завдяки особливим рисам підприємця попереджати, запобігати та зменшувати несприятливий вплив невизначеності на

результат господарської діяльності та при виборі оптимального рішення з певної кількості альтернативних, отримувати в цих умовах підприємницький дохід;

- невизначеність, що виникає внаслідок несподіваних дій;
- ситуативну характеристику взаємодії суб'єктів і об'єктів ризику у процесі здійснення різних видів і форм підприємництва в умовах невизначеності досягнення бажаного результату через існування різних альтернатив і спричиненої нею відсутності повної впевненості в реалізації поставленої мети. [2, ст. 70]

Ризик - це загроза втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів, або виявлення додаткових витрат в результаті здійснення конкретних видів виробничої і фінансової діяльності. (5, ст. 294)

Мета підприємництва полягає в отриманні максимальних доходів при мінімальних затратах капіталу в умовах конкурентної боротьби. Реалізація цієї мети потребує відповідності визначених розмірів авансованого в виробничо-торгівельну діяльність капіталу з фінансовими результатами діяльності.

Разом з тим при здійсненні будь-якого виду господарської діяльності об'єктивно існує небезпека втрат, масштаб яких обумовлений специфікою конкретного бізнесу. Ризик - це вірогідність виникнення втрат, збитків, недоотримання планових доходів, прибутку.

Під підприємницьким ризиком розуміється ризик, який виникає у будь-яких видах діяльності, пов'язаний з виробництвом продукції, товарів, послуг, їх реалізацією, товарно-грошовими та фінансовими операціями, комерцією, здійсненням соціально-економічних і науково-технічних проектів.

У видах діяльності, що розглядаються, доводиться мати справу з використанням і обігом матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних (інтелектуальних) ресурсів, адже ризик пов'язаний із загрозою повної або часткової втрати цих ресурсів.

Основні ризики:

- Відсутність попиту на виготовлену продукцію
- Невиконання господарських договорів;
- Посилення конкуренції;
- Виникнення незапланованих втрат та зниження доходів;
- Втрати майна підприємницької організації;
- Форс-мажорні ризики. [6, ст. 169]

Таким чином, категорію ризику можна визначити як небезпеку потенційно можливої, вірогідної втрати ресурсів або недоотримання доходів у порівнянні з варіантом, який розраховано на раціональне використання ресурсів у даному виді підприємницької діяльності.

Слід зазначити що виробничий ризик - це вірогідність збитків або додаткових витрат, пов'язаних зі збоями або зупинкою виробничих процесів, порушенням технології виконання операцій, низькою якістю сировини або роботи персоналу та інше. [6, ст. 153].

Центральне місце в оцінці підприємницького ризику займають аналіз та прогнозування можливих втрат ресурсів при здійсненні підприємницької діяльності.

Щоб оцінити вірогідність тих або інших втрат, обумовлених розвитком подій за непередбаченим варіантом необхідно, насамперед, знати усі види втрат, пов'язаних з підприємництвом, і вміти наперед виключити їх або визначити як вірогідні прогнозні величини.

Виробничий ризик пов'язується з виробництвом продукції, товарів та послуг, і здійсненням будь-яких видів виробничої діяльності, в процесі якої перед підприємцями постає проблема неадекватного використання сировини, збільшення собівартості, збільшення втрат робочого часу, використання нових методів виробництва.

Першою стадією аналізу ризику зазвичай є ідентифікація критичних вузлів та ділянок, швидка оцінка остаточного строку їх служби з урахуванням проектного строку служби та фактичних робочих умов. З цієї точки зору можна ідентифікувати ризику та дати їм кількісну оцінку, враховуючи затрати у випадку аварії та її наслідки, а також вірогідність подібної аварії. Результати виводяться на дисплей у вигляді схеми та дають чітке уявлення про те, на які питання слід у першу чергу звернути максимальну увагу.

Коли всі результати отримані, приймається рішення про ремонт або зміну вузла, визнаного важливим та таким, що вимагає особливої уваги. Рішення може змінюватись залежно від того, чи можна безпечно провести поточний ремонт, щоб даний вузол зміг працювати ще довгий час до наступного капітального ремонту, чи вузол вже потребує капітального ремонту.

Систематично використовуючи такий підхід до виявлення вузлів та деталей, можна розглянути всі сценарії ремонтів – від аварійного ремонту для усунення неполадок до повномасштабного ремонту – та оцінити їх з точки зору максимальної ефективності для підприємства в цілому. [3, ст. 33]

До основних причин виробничого ризику можна віднести:

1. Зниження запланованих обсягів виробництва та реалізації продукції внаслідок зниження трудомісткості праці, простою обладнання, втрат робочого часу, відсутності необхідної кількості вихідних матеріалів, підвищеного відсотку браку виробничої продукції. Вірогідні втрати в цьому випадку у вартісному вираженні вираховуються за формулою:

$$ВВ=ЗОВ*Ц,$$

де ВВ – вірогідні втрати;

ЗОВ – вірогідне сумарне зменшення обсягу випуску продукції;

Ц – ціна реалізації одиниці обсягу продукції.

2. Зниження цін, за якими планувалось реалізувати продукцію або послуги через її недостатню якість, непередбачуваними змінами ринкової кон'юнктури,

зниженням попиту, ціною інфляцією, призводить до вірогідних втрат, які вираховуються за формулою:

$$ВВ=ЗЦ* О,$$

де ЗЦ – вірогідне зменшення ціни одиниці обсягу продукції;

О – загальний обсяг запланованих до випуску та реалізації продукції.

3. Збільшення обсягу матеріальних витрат у результаті перевитрат матеріалів, сировини, палива, енергії, а також за рахунок збільшення транспортних витрат, торгових націнок, накладних та інших побічних витрат веде до втрат, які визначаються залежністю:

$$\Delta B = \Delta M_1 * C_1 + \Delta E_2 * C_2 + \Delta T_3 * C_3 + \dots,$$

де ΔM_1 , ΔE_2 , ΔT_3 - вірогідна перевитрата матеріалів, енергії і палива відповідно;

C_1 , C_2 , C_3 - ціна одиниці матеріального, енергетичного та паливного ресурсу відповідно.

4. Зростання фонду оплати праці за рахунок перевищення запланованої чисельності персоналу або за рахунок підвищення заробітної плати окремим співробітникам.

5. Підвищення податкових платежів та інших відрахувань у результаті їх підвищення і т.д.

6. Сплата штрафів, природні збитки, а також втрати, обумовлені стихійними лихами. Врахувати такі втрати за допомогою якихось розрахунків неможливо.

7. Фізичний та моральний знос обладнання вітчизняних підприємств.

8. Відмова партнера від укладання договору, виникнення дебіторської заборгованості, неплатоспроможність партнера, підписання договору на умовах, які відрізняються від звичайних, низька дисципліна постачань, перебої з паливом та електроенергією.

До основних джерел ризику сьогодні відносять:

- спонтанний характер природних процесів, стихій,
- випадковість дій, подій і поведінки суб'єктів,
- присутність проти річних тенденцій, потоків, інтересів,
- імовірний характер соціально-економічного розвитку ,
- погіршення інформації про об'єкт підприємництва,
- обмеженість ресурсів для подолання випадкових факторів,
- неоднозначність пізнання об'єкта,
- невідповідність суб'єктивних оцінок та економічної поведінки
- недосконалість господарського механізму. [4, ст. 14]

Загальновідомо що, життя та діяльність людини проходять у навколишньому середовищі, яке прямо або опосередковано впливає на її здоров'я в межах поняття навколишнього середовища зазвичай виділяють такі поняття, як середовище проживання та виробниче середовище.

У середовищі проживання діяльність людини не пов'язана зі створенням матеріальних, духовних та суспільних цінностей. Середовище проживання - це житловий будинок, місце відпочинку, лікарня, салон транспортного засобу і тощо.

Виробниче середовище - частина оточуючого людину середовища, створена природно-кліматичними та професійними факторами, які впливають на неї в процесі її трудової діяльності.

Безпека людини в процесі праці залежить, насамперед, від машин, які використовуються, обладнання, приладдя, інструментів і технологічних методів, тобто технологічних факторів. Вплив техніки на безпеку трудової діяльності є багатостороннім та певною мірою суперечливим. Науково-технічний прогрес, удосконалення виробничих процесів та обладнання об'єктивно сприяють покращенню умов праці, підвищенню її безпеки, але в багатьох випадках можуть викликати й неприємні зміни. Саме техніка є головним джерелом небезпечних та шкідливих виробничих факторів, вплив яких на працюючих у певних умовах може призвести до травм або захворювань.

Технологічні процеси, обладнання переважно визначають санітарно-гігієнічні характеристики виробничого середовища (чистота повітря, умови освітлення, рівень шумів, вібрації та інше). Невідповідний стан санітарно-гігієнічних факторів не тільки ускладнює роботу, згубно впливає на здоров'я працівників, але й сприяє виникненню травматизму.

На склад і характер роботи, на кожну конкретну особистість суттєвий вплив мають соціальні процеси, які відбуваються в трудовому колективі. Стосунки, які в ньому складаються, моральний клімат впливають на психічний стан працівників, у більшості випадків формують їх становище до дотримання вимог безпеки праці. Безумовно, безпека праці залежить і від самої людини - її професійної підготовки, індивідуальних особливостей механізму, особистих якостей.

Виробничі травми нерідко виникають внаслідок неправильних, помилкових дій працюючих; Причини та обставини, які зумовлюють помилкові дії працівників, можуть мати подвійний характер. Перша група причин зумовлена недоліками в стані техніки та технологій, організації праці й виробництва. Друга група пов'язана безпосередньо з психофізіологічними елементами умов праці (складністю, напругою) і суб'єктивними факторами. Здійснення неправильних дій (порушення правил, інструкцій з безпеки праці, технології виконання робіт) може бути пов'язано з особистими якостями (погляди, звички, відповідальність, зацікавленість). Вони значною мірою визначають поведінку людини в сфері виробництва та в деяких випадках штовхають до порушення добре відомих їй правил безпеки виконання робіт. Безпека праці залежить не тільки від стану кожного елемента системи «людина - техніка - середовище», але й від характеру їх співвідношень. Завдання найбільш доцільного поєднання техніки та людини в виробничому процесі вирішується на основі наукової організації праці. Організаційні фактори всебічно впливають на

покращення суб'єктивної безпеки (навчання і професійний відбір працівників, забезпечення засобами захисту та інше), і на підвищення безпеки виробничих процесів, обладнання, тобто об'єктивної безпеки праці.

Висновок. Виробничий ризик виникає в процесі виробничої діяльності (тобто пов'язаний з виробництвом продукції, товарів і послуг, виконанням будь-яких видів виробничої діяльності). Причинами виникнення виробничого ризику є: зниження планового обсягу виробництва, зростання матеріальних, трудових витрат та інше.

Підприємницьке рішення - основа управління, вибір кращого способу дій з кількох можливих. Оскільки ризик визначає співвідношення двох полярних результатів: негативного (повний зрив запланованого) та позитивного (досягнення запланованого), то тільки розумна виробнича та фінансова політика, яка проводиться на основі детального аналізу діяльності підприємства, дозволить, з одного боку, зменшити вірогідність реалізації негативних результатів, а з іншого - звести до мінімуму негативні наслідки цих ситуацій, якщо вони все ж таки настали. Прийняття підприємцем оптимального рішення – запорука успіху діяльності підприємства, адже воно значною мірою знижує ступінь ризику та дозволяє отримати високий остаточний результат.

Наслідки ризику найчастіше проявляються у вигляді фінансових втрат або неможливості отримання очікуваного прибутку, однак ризик - це не тільки негативний результат прийнятих рішень.

Список літератури: 1. Основи механізму управління ризиками підприємницької діяльності// Проблеми науки, №1 - К.: ЦНТЕІ, 2010. 2. Ризик як складова економічних процесів// Фінанси України, №7, липень 2005. 3. Методика аудиту для ревізії технологічних та виробничих аспектів роботи доменних цехів// Руда і метали, №2, лютий 2007. 4. *Кондрашихін А.Б., Пена Т.В.* Теорія та практика підприємницького ризику. Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2009. - 224с. 5. Економіка підприємства: Навчальний посібник. / Під заг. ред. д.е.н., - проф. *Л.Г. Мельника*. - 2 вид., випр. - Суми: ІТД «Універсальна книга», 2003. - 638с. 6. *Тепман Л.Н.* Ризики в економіці: Навчальний посібник для вузів / Під ред. проф. *В.А. Швандара*. - М: ЮНІТІ-ДАНА, 2002. - 380с.

Подано до редакції 14.02.2011